

Standard pro dobrý knihovní fond

Metodický pokyn Ministerstva kultury
k vymezení standardu doplňování
a aktualizace knihovního fondu pro knihovny
zřizované a/nebo provozované obcemi
na území České republiky

MINISTERSTVO
KULTURY

ASOCIACE KRAJŮ
ČESKÉ REPUBLIKY

Vážená paní starostko, vážený pane starosto,

knihovní fond je pro každou knihovnu základním nástrojem a východiskem pro poskytování služeb čtenářům a návštěvníkům knihoven. Nový metodický pokyn Ministerstva kultury ČR přináší základní principy a pravidla pro stanovení rozsahu, obsahu a kvality knihovních fondů v knihovnách zřizovaných a/nebo provozovaných obcemi. Najdete zde i doporučení pro stanovení rozpočtu pro nákup knih, časopisů a také pro aktualizaci knihovního fondu. Publikace navazuje na již dříve vydaná metodické pokyny „Standard pro dobrou knihovnu“ a „Služby knihoven knihovnám“.

Ministerstvo kultury České republiky
Asociace krajů České republiky
Svaz měst a obcí České republiky
Spolek pro obnovu venkova ČR

© Národní knihovna České republiky, 2017

ISBN 978-80-7050-689-9 (tištěná verze)

ISBN 978-80-7050-691-2 (elektronická verze)

Metodický pokyn Ministerstva kultury k vymezení standardu doplňování a aktualizace knihovního fondu pro knihovny zřizované a/nebo provozované obcemi na území České republiky

Ministerstvo kultury (dále jen „ministerstvo“) v návaznosti na zákon č. 257/2001 Sb., o knihovnách a podmínkách provozování veřejných knihovnických a informačních služeb (knihovní zákon), v platném znění, vydává metodický pokyn k vymezení standardu doplňování a aktualizace knihovního fondu pro knihovny zřizované a/nebo provozované obcemi na území České republiky.

Úvod

Základní knihovny¹ zřizované a/nebo provozované obcemi v České republice mají ve svých knihovních fondech knihovní jednotky různých typů a druhů dokumentů (knihy, časopisy, hudebniny, mapy, CD aj.). Jejich prostřednictvím knihovny zprostředkovávají široké spektrum služeb a informací odpovídající zájmům všech věkových skupin uživatelů. Fondy zahrnují naučnou literaturu, beletrii, knihy pro děti a mládež, regionální literaturu, dokumenty z oblasti veřejné správy i speciální dokumenty.

Knihovní fond je stěžejním nástrojem pro poskytování veřejných knihovnických a informačních služeb. Jeho rozsah a obsah, ale také aktuálnost podmiňuje kvalitu služeb knihovny i jejich hodnocení ze strany uživatelů a reflektuje místní potřeby.

1 Viz § 12, odst. 1) a 2) Zákona 257/2001 Sb. (knihovní zákon).

Článek 1. Cíle a působnost standardu

Cílem standardu doplňování a aktualizace knihovního fondu (dále jen „standard“) je stanovení doporučujících parametrů pro optimální rozsah, obsah a kvalitu knihovních fondů v knihovnách zřizovaných a/nebo provozovaných obcemi (dále „knihovny“). Tyto knihovny tvoří základní infrastrukturu, která uživatelům zajišťuje dostupnost veřejných knihovnických a informačních služeb. Kde standard hovoří o knihovně, rozumí tím podle okolností též provozovatele knihovny.

Standard je určen zejména knihovnám v obcích do 40 tis. obyvatel. Knihovny ve větších sídelních místech použijí uvedená doporučení přiměřeně, s přihlédnutím k aktuálnímu zaměření knihovny a potřebám místa.

Standard vymezuje základní parametry pro budování knihovních fondů z hlediska jejich objemu, obsahu i finančního zajištění. Poskytuje návod k provádění průběžné, pravidelné i mimořádné aktualizace knihovního fondu.

Standard je nástrojem pro knihovnu a jejího provozovatele při stanovení a plánování optimální výše finanční částky na nákup knihovního fondu s cílem efektivního využití finančních prostředků z veřejných rozpočtů.

Standard navazuje na Metodický pokyn Ministerstva kultury k vymezení standardu veřejných knihovnických a informačních služeb poskytovaných knihovnami zřizovanými a/nebo provozovanými obcemi a kraji na území České republiky (dále „Standard VKIS“) a na Metodický pokyn Ministerstva kultury k zajištění výkonu regionálních funkcí knihoven a jejich koordinaci na území České republiky (dále „Standard pro výkon regionálních funkcí“). Vychází z obecných principů mezinárodních doporučení vydaných Mezinárodním sdružením knihovnických asociací (IFLA) „Služby veřejných knihoven“, „Směrnice pro služby knihoven mládeži“ a „Směrnice pro služby dětských knihoven“.

„Je nezbytně nutné rozvíjet a průběžně aktualizovat fondy tak, aby lidé měli zajištěn stálý výběr nových materiálů, aby byly zohledněny jejich požadavky na nové služby i měnící se úroveň jejich využívání.“

Směrnice IFLA/UNESCO. S. 73.

Článek 2. Předmět standardu

Standard stanoví obecné zásady pro doplňování a aktualizaci knihovního fondu při respektování funkcí knihovny a jejího knihovního fondu, zejména:

- zásady tvorby knihovního fondu,
- typy a formy dokumentů v knihovním fondu,
- rozsah knihovního fondu,
- základní součásti knihovního fondu,
- financování nákupu knihovního fondu,
- aktualizace a vyřazování knihovního fondu,
- hodnocení využití knihovního fondu,
- revize knihovního fondu,
- právní předpisy a doporučení.

Článek 3. Funkce knihovny a její knihovní fond

Knihovna plní funkce, které primárně stanoví knihovní zákon:

- knihovna jako zprostředkovatel přístupu ke knihovním dokumentům a dalším informačním zdrojům,
- knihovna jako zprostředkovatel poskytování informací a poradenská instituce (přístup k internetu a k informačním zdrojům).

Dále může plnit funkce dané jejím statutem nebo zřizovací listinou:

- knihovna jako podporovatel formálního, neformálního i informálního učení a odborné přípravy (spolupráce se školami a vzdělávacími institucemi, pořádání vlastních vzdělávacích akcí),
- knihovna jako kulturní zařízení (pořádání kulturních akcí, poskytování prostor pro kulturní aktivity),
- knihovna jako příjemné místo pro trávení volného času dětí, rodičů s dětmi, seniorů a dalších zájmových skupin),
- knihovna jako místo setkávání a podpory mezigeneračního dialogu (společný prostor pro komunitní aktivity),
- knihovna jako místo sociální integrace osob ohrožených exkluzí.

Rozsah aktivit knihoven se může v jednotlivých obcích lišit, je však nezbytné, aby budování knihovního fondu odpovídalo předem stanoveným funkcím. Pro plánování tvorby knihovního fondu knihovna může vymezit

Důležitou podmínkou pro poskytování kvalitních služeb je nejen rozsah, ale především kvalita a aktuálnost knihovního fondu.

Rozbory současného stavu knihovních fondů veřejných knihoven ukazují, že sbírky řady knihoven jsou nedostatečně doplňovány a obsahují velké množství zastaralé literatury, o kterou nemá veřejnost zájem.

Veřejná knihovna není archivem, regály zaplněné zastaralou literaturou omezují využití nejnovějších přírůstků.

Veřejná knihovna nemůže rovnoměrně uspokojovat potřeby a požadavky všech skupin obyvatel.

Prostory knihovny jsou neefektivně využívány místo toho, aby sloužily pro nabídku nových služeb.

základní cílové skupiny uživatelů, s plným respektem k povinnosti poskytování služeb na principu rovnosti.

Pro udržení setrvalé kvality poskytování veřejných knihovnických a informačních služeb je nezbytná aktualizace knihovního fondu, tedy jeho doplňování, průběžné vyřazování a revize. Přispívá k udržení kvalitního stavu knihovního fondu a prostorových podmínek tak, aby v knihovně mohly probíhat nejen klasické výpůjční služby, ale i další aktivity nezbytné pro daný typ knihovny a naplňování požadavků a potřeb místní komunity.

Článek 4. Zásady tvorby knihovního fondu

Knihovní fond je základem pro plnění povinností knihoven vymezených v § 4 knihovního zákona. Součástí strategie rozvoje knihovny by měly být zásady tvorby knihovního fondu, zabývající se stanovením rozsahu a obsahu fondu. Tyto zásady mohou být zahrnuty v interních směrnících nebo zpracovány formou samostatného dokumentu.

Principy tvorby knihovního fondu vycházejí zejména z potřeb a požadavků obyvatel dané obce. Při budování knihovního fondu je nutné průběžně zohledňovat zejména tyto aspekty:

- složení obyvatel obce, zejména věkovou a vzdělanostní strukturu,
- zvláštní podmínky v místě, například působnost škol a dalších vzdělávacích institucí, průmyslových podniků, míra turistického ruchu, spádovost obce, národnostní složení apod.,
- potřeby stávajících, případně potenciálních cílových skupin uživatelů,
- aktuální požadavky uživatelů,
- kvalitu, aktuálnost a rozsah stávajícího knihovního fondu,
- služby a fondy knihoven v blízkém okolí v návaznosti na vlastní priority,
- zapojení knihovny do systému regionálních funkcí, zejména intenzita využívání výměnného fondu.

Pro plánování tvorby knihovního fondu použije knihovna několik hlavních cílových skupin uživatelů, na které soustředí hlavní pozornost při poskytování služeb.

Určité mezery v nabídce knihovny je možno eliminovat spoluprací s knihovnami v okolí, v rámci regionálního knihovního systému nebo koordinací s ostatními knihovnami na krajské nebo celostátní úrovni.

Článek 5. Typy a formy dokumentů v knihovním fondu

Ve fondu knihovny by měly být obsaženy dokumenty různých obsahů, typů a forem pro všechny věkové skupiny, především:

- tištěné dokumenty a informační zdroje
 - knihy (beletrie a naučná literatura pro děti a dospělé, vybrané učebnice, slovníky, encyklopedie, komentované zákony apod.)
 - periodika (místní, regionální i celostátní noviny, časopisy)
 - kartografické dokumenty
 - hudebniny
- elektronické dokumenty a informační zdroje
 - e-knihy
 - online databáze
- zvukové a audiovizuální dokumenty (na různých nosičích)
 - audioknihy
 - hudební nahrávky
 - filmy
- další typy dokumentů
 - tematické kufříky
 - společenské hry
 - skládky
 - edukační hračky²

Součástí knihovního fondu by měly být také materiály a informace týkající se státní správy a samosprávy, dokumenty k místní (regionální) historii, genealogické prameny a další dokumenty zohledňující místní potřeby (např. speciální dokumenty pro uživatele se zrakovým znevýhodněním apod.). Knihovní fond by měl obsahovat dokumenty v jazycích menšin žijících v obci, pokud se to jeví jako potřebné, a také zahraniční (cizojazyčnou) literaturu, zejména pro účely podpory jazykového vzdělávání.

Knihovny by se měly v budoucnu více soustředit na rozšíření nabídky e-knih a dalších služeb poskytovaných v digitálním prostředí.

Příručky a periodika v elektronických databázích a na webu mohou být živější a preferovanější alternativou k tištěným formám publikací.

Analýzy výpůjček veřejných knihoven prokazují, že zájem o literaturu vydanou před šesti a více lety podstatně klesá.

(Richter, V. - Co se půjčovalo ve veřejných knihovnách v roce...)

2 Projekt Lekotéka – půjčování hraček a pomůcek pro děti se speciálními vzdělávacími potřebami – <http://www.kjm.cz/pomucky-lekoteka>.

Článek 6. Rozsah knihovního fondu

Jedním ze základních kritérií budování knihovního fondu je jeho rozsah, který obecně vychází z povinnosti knihovny poskytovat veřejné knihovnické a informační služby, jakož i další služby podle § 4 odst. 1 a 3 knihovního zákona (například z počtu obyvatel obce, počtu škol v místě apod.).

Důležitým měřítkem kvality knihovního fondu také je, zda je plně využitelný pro uspokojování potřeb místní komunity, naplňování požadavků spolupráce knihoven při výkonu regionálních funkcí a vzájemné spolupráci v širším kontextu (tj. potřeby vzdělávacích institucí v místě působení knihovny a reciproční poskytování dokumentů).

Doporučený rozsah celkového objemu knihovního fondu

= 2 až 3 knihovní jednotky³ na obyvatele.⁴

Minimální rozsah knihovního fondu (i pro nejmenší knihovny) = 2 500 knihovních jednotek.

U knihoven v obcích do 500 obyvatel se doporučení použije s ohledem na prostorové možnosti přiměřeně tak, aby byly v knihovně dostupné knihy pro hlavní kategorie uživatelů.

Stanovení rozsahu a obsahu knihovního fondu poboček a malých knihoven, stejně tak i knihoven velkých sídel vyžaduje individuální přístup.

Při analýze okolí získáváme informace ke stanovení doplňování knihovního fondu – zjišťujeme, jaké je demografické složení obyvatel obce, jaké jsou pracovní možnosti v místě, místní spolky, vzdělávací instituce aj.

3 Knihovní jednotka je informační pramen evidovaný jako samostatná jednotka knihovního fondu knihovny.

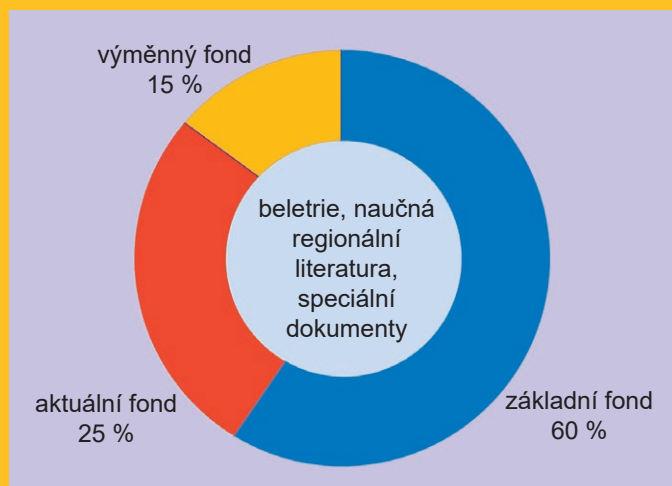
4 KOONTZ, Christie a Barbara GUBBIN. *Služby veřejných knihoven: směrnice IFLA* [online]. 2., zcela přeprac. vyd. Praha: Národní knihovna České republiky – Knihovnický institut, 2012 [cit. 2017-05-25]. ISBN 978-80-7050-612-7. Dostupné z: ipk.nkp.cz/docs/IFLA/sluzby-verejnych-knihoven-smernice-ifla-.pdf

Článek 7. Základní součásti knihovního fondu

Při budování knihovního fondu jsou rozlišovány tři základní součásti:

- základní fond – cca 60–70 % z celkového počtu dokumentů,
- aktuální fond – cca 30–40 % z celkového počtu dokumentů,
- výměnný fond, který může být zahrnut do základního i aktuálního fondu⁵.

Příklad rozdělení knihovního fondu

Aktuální fond + výměnný fond = 0,5 až 1 k. j. na jednoho obyvatele

Rozsah základního fondu: maximálně 2 k. j. na jednoho obyvatele

Základní fond

Rozsah základního fondu:

maximálně 2 knihovní jednotky na jednoho obyvatele

Základní fond knihovny zahrnuje systematicky budovaný výběr beletrie, naučné literatury, regionální literatury a neknižních materiálů dlouhodobé hodnoty, který slouží k uspokojování základních potřeb uživatelů.

Fond beletrie tvoří nejlepší a nejvýznamnější tituly české i světové literatury; je jádrem knihovního fondu každé knihovny. Pro doplňování české literatury mohou knihovny

Fondy ani služby by neměly být ideologicky, politicky, ani z náboženských důvodů cenzurovány a neměly by být pod komerčním tlakem.

⁵ Uvedené poměry se nevztahují na knihovny, které výměnný fond přímo vytvářejí, spravují ho a případně i vlastní. Zpravidla se jedná o knihovny pověřené výkonem regionálních funkcí.

využívat dotační program ministerstva Česká knihovna.⁶

Výběr **naučné literatury** je vhodné provádět s ohledem na možnosti získávání nejnovějších odborných informací prostřednictvím internetu. Tištěná naučná literatura představuje přidanou hodnotu k dokumentům běžně dostupným prostřednictvím internetové sítě.

Knihovna může mít ve své nabídce **další druhy dokumentů**, tj. různé druhy médií, například zvukové knihy, hudební CD, audiovizuální dokumenty, e-knihy a elektronické informační zdroje⁷. Příručky a periodika v elektronických databázích a na internetu představují moderní alternativu k tištěným formám publikací. Rozsah neknižních materiálů by se měl pohybovat kolem 20 % celkového objemu knihovního fondu.

Regionální fond obsahuje dokumenty se vztahem k místu v regionu, v němž knihovna působí. Zahrnuje zejména publikace vydané obcí, díla regionálních autorů a další regionální literaturu, prameny k místní historii, kultuře, turistice i informace o životě v obci apod. Této části knihovního fondu, kterou by měla knihovna trvale uchovávat, je vhodné vyčlenit zvláštní místo na regálech.

Aktuální fond

Rozsah aktuálního fondu:

0,5 až 1 knihovní jednotka
na jednoho obyvatele

Aktuální fond zahrnuje nejnovější přírůstky beletrie a naučné literatury i dalších médií zakoupených nebo jinak získaných v posledních pěti letech. Pokud se nestanou trvalou součástí základního fondu, je vhodné cca po pěti letech prověřit zájem o tuto literaturu a následně ji vyřadit.

Veřejné knihovny mají za úkol shromažďovat literaturu a další dokumenty o své obci či regionu, například publikace vydané obcí, svazky obcí či mikroregionů. Tyto dokumenty se uchovávají, i když se příliš nepůjčují.

Shromažďují se také informace o zajímavostech v obci a okolí, např. literatura o naučných stezkách, událostech a osobnostech.

Zlatý fond literatury je výběr toho nejlepšího a nejvýznamnějšího z české i světové literatury; měl by tvořit základ knihovního fondu každé knihovny.

6 Česká knihovna je projekt Ministerstva kultury podporující nákup nekomerčních titulů uměleckých děl české literatury, české ilustrované beletrie pro děti a mládež, děl literární vědy, kritiky a věd příbuzných pro veřejné profesionální a vybrané vysokoškolské knihovny. Dostupné z: <https://www.mzk.cz/CeskaKnihovna>

7 Například databáze plných textů českých novin a časopisů Anopress, právní databáze aj.

Výměnný fond

Výměnný fond tvoří podpůrnou část knihovního fondu. Je získáván a nakupován převážně z dotace na výkon regionálních funkcí nebo ze sdružených prostředků mikroregionů, které tento fond vytvářejí na základě smluvního ujednání. Podle místních podmínek a smluvních vztahů je vhodné slučovat finanční prostředky obcí, které na jeho tvorbě mohou aktivně participovat, neboť tento způsob přispívá k efektivnímu využití finančních prostředků. Vždy je nutné mít na zřeteli optimální způsob vytváření výměnného fondu pro daný region.

Výměnný fond zahrnuje většinou nejnovější literaturu, která vhodně doplňuje aktuální fond nebo ho v některých případech nahrazuje. Kvalitní část výměnného fondu může postupem času obohacovat i základní fond jednotlivých knihoven jako dlouhodobá výpůjčka.

Minimální objem výměnného fondu, který může knihovna v rámci výkonu regionálních funkcí získat, stanoví Standard pro výkon regionálních funkcí.⁸

Je nezbytné sledovat využití všech složek knihovního fondu a hodnotit, zda dochází k jeho optimální obměně jako celku.

Meziknihovní výpůjční služby

Cílem budování knihovního fondu je maximálně uspokojit požadavky uživatelů a zabezpečit jejich právo na informace bez ohledu na místo uložení knihovního dokumentu. Pokud uživatelé požadují dokumenty, které nejsou součástí knihovního fondu konkrétní knihovny, zajišťuje je knihovna prostřednictvím meziknihovních služeb podle § 14 knihovního zákona a vyhlášky č. 88/2002 Sb.

Meziknihovní služby jsou založeny na principu vzájemnosti, z něhož vyplývá pro každou knihovnu povinnost zprostředkovat jiné knihovně pro jejího uživatele službu z vlastního knihovního fondu, je-li o to požádána.⁹

„Meziknihovní služby jsou založeny na principu vzájemnosti, z něhož vyplývá pro každou veřejnou knihovnu povinnost poskytnout jiné veřejné knihovně pro jejího uživatele službu z vlastního knihovního fondu, je-li o to požádána.“

(důvodová zpráva ke knihovnímu zákonu)

„Působnost knihoven je nejúčinnější, jsou-li knihovny zapojeny v síti. Fungující síť zabezpečuje, aby uživatelé mohli získávat to, co potřebují z kterékoliv jiné knihovny, pokud to nelze získat v jejich místní knihovně.“

(Zpráva o Zelené knize o úloze knihoven v moderním světě)

⁸ Metodický pokyn Ministerstva kultury k zajištění výkonu regionálních funkcí, s. 10.

⁹ Metodické pokyny pro meziknihovní služby v České republice – více na <http://www.nkp.cz/sluzby/mvs-metpokyny>.

Článek 8. Financování nákupu knihovního fondu

Každá knihovna by měla mít k dispozici dostatečné finanční prostředky na nákup knihovního fondu, aby mohla pohotově reagovat na potřeby a požadavky svých uživatelů. Podíl výdajů na nákup knihovního fondu se pohybuje kolem 10 % celkových výdajů na zajištění provozu knihovny.

Stanovení rozpočtu na nákup knihovního fondu vychází orientačně (dle analýzy statistických údajů) z počtu nakoupených přírůstků v předchozím roce, resp. z procenta obnovy knihovního fondu a ceny dokumentů. Informaci o aktuálních průměrných cenách knih lze získat ze zpráv o českém knižním trhu.^{10, 11}

Standard VKIS doporučuje následující parametry pro financování a obnovu knihovního fondu:

Indikátor: Výdaj na nákup knihovního fondu a dalších informačních zdrojů, tj. částka v Kč na jednoho obyvatele obce vydaná na nákup knihovního fondu a informačních zdrojů za jeden kalendářní rok.¹²

	doporučená hodnota	celostátní průměr 2016
částka v Kč/1 obyvatel	30–45 Kč	29 Kč

Indikátor: Minimálně 7 % roční obnovy knihovního fondu novými přírůstky. Při stanovení základu pro výpočet procenta obnovy se vychází z toho, že knihovna má mít minimálně dvě knihovní jednotky na obyvatele.¹³

Finské knihovny se navracejí k centralizaci, musí průběžně reformovat své služby a reagovat na změny. Centralizovaný nákup umožní ušetřit finanční prostředky – ty knihovna využívá pro své marketingové kampaně.

(Scandinavian Library Quarterly, 2015)

10 Zpráva o českém knižním trhu 2014/2015, s. 8.

11 V roce 2015 činila průměrná cena realizovaná v klasických knihkupectvích přibližně 240 Kč.

12 Uvedený indikátor zahrnuje průměrnou hodnotu na nákup knih, periodik, zvukových a dalších dokumentů včetně nákupu databází a licencí na elektronické informační zdroje, a to pořízených pouze z vlastních finančních zdrojů, nikoliv z dotací na tvorbu výměnného fondu.

13 KOONTZ, Christie a Barbara GUBBIN. *Služby veřejných knihoven: směrnice IFLA* [online]. 2., zcela přeprac. vyd. Praha: Národní knihovna České republiky – Knižnický institut, 2012 [cit. 2017-05-25]. ISBN 978-80-7050-612-7.

Příklad výpočtu výdajů na nákup knihovního fondu

Knihovna má rozsah knihovního fondu 4 000 knihovních jednotek (k. j.). Obec má 700 obyvatel.

Minimální rozsah knihovního fondu je 1 400 k. j., tj. $700 \times 2 = 1\,400$

Roční procento obnovy: 7 %, tj. přírůstek 98 k. j.

Roční náklady na nákup knihovního fondu:
 $98 \times 240 \text{ Kč} = 23\,520 \text{ Kč}$

Roční výdaj na jednoho obyvatele: **33,60 Kč**

Při stanovení výdajů na nákup knihovního fondu se doporučuje zajistit zvyšování částky na nákup knihovního fondu v návaznosti na zjištěnou inflaci v uplynulém roce.

Knihovny v menších obcích, které mají zajištěnou částečnou obnovu knihovního fondu prostřednictvím výměnných souborů, mohou snížit výdaje na nákup nových přírůstků (s ohledem na počet knihovních jednotek získaných formou výměnných souborů v průběhu jednoho roku).

Přírůstek dokumentů je obvykle podmíněn finančním rozpočtem a výhodností sjednaných smluvních podmínek s dodavateli dokumentů. Jako velmi významný faktor se tedy jeví dobrá spolupráce mezi knihovnami v rámci regionů; doporučuje se proto spolupráce mezi knihovnami a tím získávání výhodných množstevních rabatů pro nákup knih.

Komplexní nákup a zpracování knihovních fondů mohou být realizovány na základě smluvních vztahů mezi provozovateli knihoven (obcemi) a příslušnou regionální knihovnou. Knihovní fondy jsou majetkem obcí, které si tuto službu smluvily a poskytly na ni finanční prostředky. Tyto fondy mohou být použity na podpůrné cirkulační služby, ale zůstávají majetkem těchto obcí, není-li ve smlouvě stanoveno jinak.¹⁴

¹⁴ Metodický pokyn Ministerstva kultury k zajištění výkonu regionálních funkcí knihoven a jejich koordinaci na území České republiky.

Příklad:

Děčínský region využívá možnost sdružování finančních prostředků, za které jsou nakupovány knihovní fondy do obsluhovaných knihoven. Knihy jsou nakupovány jak z prostředků kraje, tak i částečně z prostředků smluvně poskytnutých zřizovateli knihoven (obcemi).

Vzájemné sdílení a využívání knihovních fondů je zásadní součástí lokální i mezinárodní spolupráce knihoven. Vedle finančních prostředků na nákup knihovního fondu tak musí knihovna ve svém rozpočtu počítat i s prostředky na zajištění meziknihovních výpůjčních a reprografických služeb a služeb dodávání dokumentů, které patří mezi služby poskytované knihovnou povinně. V rámci těchto služeb knihovna hradí náklady na poštovné a balné, náklady na zhotovení kopií hradí uživatel knihovny.¹⁵

Článek 9. Aktualizace a vyřazování knihovního fondu

Aktualizace a vyřazování knihovního fondu je stejně důležitou činností jako jeho doplňování. Zásadou je zachovat rozsah knihovního fondu v optimálních mezích a udržovat rovnováhu mezi nově získanými přírůstky a úbytky zastaralých a nevyužívaných dokumentů. Trvalou součástí knihovního fondu zůstává pouze regionální literatura s dlouhodobou informační hodnotou a soubor tzv. zlatého fondu literatury.

Příčiny nízkého využívání knihovního fondu:

- obsah fondu je pro uživatele nezajímavý (témata, formy, druhy a žánry knih a dalších dokumentů apod.),
- odborná úroveň zpracování části dokumentů je příliš náročná, nebo naopak příliš jednoduchá,
- dokumenty jsou staré, špinavé, poškozené,
- umístění dokumentů na regále je nevhodné nebo obtížně dohledatelné,
- dokumenty jsou chybně zpracovány,
- knihovna klade příliš velký důraz na prezentační využití fondu,
- knihovna má nevhodnou provozní dobu,
- knihovní fond a služby knihovny jsou málo propagovány.

Aktualizace knihovního fondu může probíhat průběžně nebo pravidelně podle stanoveného plánu v souvislosti s revizí knihovního fondu. Mimořádná aktualizace probíhá v případě živelní katastrofy.

Menší a vysoce kvalitní fond bývá využíván víc než fond rozsáhlý, ale s velkým podílem starých, poškozených a zastaralých knih, kde se novější tituly ztrácejí v průměrné kvalitě fondu.

Knihovní regály by měly být zaplněny maximálně na 75 %. Přiměřený rozsah knihovního fondu snižuje pracovní zatížení zaměstnanců. Katalog knihovny není přeplněn záznamy dokumentů, o které není zájem a které neposkytují relevantní informace.

¹⁵ Knihovní zákon, § 14.

Východiskem pro aktualizaci a následné vyřazení fondu jsou:

- údaje o využívání fondu a jednotlivých dokumentů (počet výpůjček),
- fyzická kontrola na regále,
- seznam knih, které nebyly půjčeny.

Hlavní kritéria pro vyřazení dokumentu:

- minimální nebo žádné využití,
- nadbytečná duplicita či multiplicita,
- opotřebovanost, poškození (možno nahradit novým dokumentem),
- obsahová zastaralost nebo bezvýznamnost,
- dokument neodpovídá profilu knihovny.

Pro udržení kvality fondu je doporučena pravidelná obsahová aktualizace a následné vyřazování obsahově zastaralých, opotřebovaných či poškozených knih.¹⁶ Posouzení aktuálnosti knihovního fondu provádí pracovník dané knihovny ve spolupráci s příslušnou knihovnou pověřenou výkonem regionálních funkcí.

Termíny průběžné i pravidelné aktualizace¹⁷ mohou být součástí smlouvy o výkonu služeb mezi knihovnou pověřenou a obsluhovanou a stanoveného plánu vyřazování. Po prověrce knihovního fondu je nezbytné vytřídit knihovní jednotky:

- poškozené pro opravu a očištění (po opravě a očištění jsou zařazeny zpět do fondu),
- obsahově zastaralé nebo více poškozené pro vyřazení (jsou zapsány do seznamu knih navržených na vyřazení).¹⁸

Aktuálním a kvalitním dokumentům, které jsou málo využívány, je užitečné dát druhou šanci, například nabídnout je formou výstavky, zařadit mezi novinky apod. Pro rovnoměrné využívání knihovního fondu je prospěšné vždy po několika letech pozměnit rozmístění fondu, aby uživatelé měli příležitost najít tituly, které jim doposud zůstaly skryty.

Vyřazování knihovních jednotek probíhá v souladu s § 17 knihovního zákona a § 6 vyhlášky č. 88/2002 Sb. Je třeba upozornit na to, že i v knihovnách zřizovaných či provozovaných obcemi se může příležitostně

Vyřazené dokumenty mohou být zlikvidovány nebo prodány.

Vyřazováním dokumentů se uvolňují prostory pro nové přírůstky

a napomáhá se také udržování kvality fondu.

(Služby veřejných knihoven: směrnice IFLA. S. 79)

¹⁶ Služby veřejných knihoven: směrnice IFLA, s. 79.

¹⁷ Pravidelná aktualizace probíhá minimálně ve tříletých cyklech.

¹⁸ Obvyklejší postup je pravidelná aktualizace, která předchází revizi knihovního fondu.

vyskytovat historický fond, event. též sbírky¹⁹ či archiválie²⁰, které mají zcela specifický režim nakládání.

Po schválení revizní či vyřazovací komise²¹ a zapsání do seznamu úbytků je nutné v knihách zrušit označení vlastnictví, například přeškrtnout nebo jinak znehodnotit razítka s údaji o knihovně, znehodnotit čárový kód, označit razítkem „vyřazeno z fondu knihovny...“.

Nabídková povinnost

Vyřazované dokumenty neodpovídající zaměření knihovního fondu a multiplikáty je knihovna povinna nabídnout nejprve provozovateli jiné knihovny téhož druhu. Pokud ten odmítne, pak provozovateli knihovny, která je součástí školy, a poté jiným zájemcům. Pokud nejsou dokumenty ani takto odkoupeny, lze je darovat nebo zlikvidovat.

Doporučuje se prověřit zájem o vyřazené exempláře v antikvariátech. K nabídce vyřazených, fyzicky však použitelných knih slouží elektronická konference s názvem Akvizice (elektronická konference pro zasilání nabídek vyřazených knih).²²

Dokumenty opotřebované, neúplné nebo natolik poškozené, že již nemohou sloužit jako informační pramen, lze zlikvidovat (například prodat do sběrný starého papíru), aniž by bylo nutno je nabízet jiným knihovnám či institucím.

Nakládání s dary

Knihovní jednotky jsou do knihoven získávány především koupí, dále pak dary, odkazy a výměnou. Pro udržení aktuálnosti fondu není vhodné přijímat dokumenty staršího data vydání (s výjimkou titulů, které patří k tzv. zlatému fondu světové a české literatury). Ostatní tituly darované do knihovny

Vyřazování knihovních jednotek probíhá v souladu s § 17 knihovního zákona a § 6 vyhlášky č. 88/2002 Sb.

Prostor knihovny by neměl být zcela zastavěn regály plnými knih. Je nezbytné poskytnout návštěvníkům otevřený a přátelský prostor.

19. Zákon č. 122/2000 Sb., o ochraně sbírek muzejní povahy a o změně některých dalších zákonů, ve znění pozdějších předpisů.

20. Zákon č. 499/2004 Sb., o archivnictví a spisové službě a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů.

21. Revizní komise bývá zpravidla dvou a vícečlenná, předsedou komise by neměl být vedoucí knihovny.

22. Elektronická konference Akvizice viz <https://andrea.vc.cvut.cz/cgi-bin/mailman/listinfo/akvizice>.

mohou být využity pro alternativní způsoby půjčování, jako např. akce Kniha do vlaku,²³ Knihobudky,²⁴ do čekáren lékařů, nízkoprahových organizací, dětských hracích center aj.

Při převzetí knih je nezbytné v darovací smlouvě uvést, že knihovna naloží s darem dle potřeb a vlastního uvážení. Problematika získávání darů do knihoven se právně řídí především občanským zákoníkem a právními předpisy v oblasti daňové, zejména zákonem č. 586/1992 Sb., o daních z příjmů, v platném znění.

Článek 10. Hodnocení využití knihovního fondu²⁵

Využívání knihovního fondu je ověřováno jednou ročně, nejlépe po shromáždění statistických údajů o knihovně. Sledovány jsou základní indikátory:

- obrat knihovního fondu,
- stupeň aktivace knihovního fondu.

Obrat knihovního fondu

Indikátor obratu ukazuje, kolikrát byla každá knihovní jednotka v průměru půjčena během jednoho roku. Obecně platí, že čím intenzivněji je knihovní fond využíván, tím vyšší je hodnota indikátoru obratu. Vysoký obrat ukazuje, že doplňování knihovního fondu odpovídá požadavkům uživatelů. Na druhé straně příliš vysoká hodnota obratu může naznačovat, že pro uživatele může být obtížné získat požadované dokumenty, protože jsou častěji půjčeny.

Vzorec výpočtu indikátoru

obrat	=	počet výpůjček / knihovní fond
-------	---	--------------------------------

Odpovědnost za kvalitní knihovní fond mají všichni zaměstnanci, kteří mohou na základě profesionálního úsudku posoudit obsahovou hodnotu dokumentů.

Vzájemné sdílení a využívání knihovních fondů je zásadní součástí lokální i mezinárodní spolupráce knihoven.

23 SALAJKOVÁ, Ilona. Kniha do vlaku: projekt Městské knihovny Mikulov a ČD.

24 Knihobudka: měníme vyřazené telefonní budky na veřejné knihovny.

25 Knihovny, které využívají výměnné fondy, zahrnou do hodnocení využití i tuto část knihovního fondu. Knihovny, které výměnný fond vytvářejí, spravují nebo vlastní (zpravidla pověřené knihovny), naopak tuto část fondu při hodnocení vyloučí.

Hodnocení obratu

hodnota obratu	hodnocení
2–3	optimální hodnota
méně než 2	pouze malá část knihovního fondu je skutečně využívána; doporučuje se vyřadit dokumenty, které jsou málo nebo nejsou vůbec půjčovány
více než 4	knihovní fond je silně využíván; doporučuje se zvýšit objem přírůstku a celkový objem knihovního fondu
10–20	optimální hodnota pro dokumenty s krátkou výpůjční lhůtou, například CD, DVD apod.

Pro výpočet obratu knihovního fondu lze započítat i prolongace a prezenční výpůjčky.

Příklad výpočtu obratu knihovního fondu

stav fondu k 31. 12.: 3 875 knihovních jednotek
počet výpůjček za rok: 6 212
obrat: $6\,212 / 3\,875 = 1,60$

Hodnota obratu velmi často souvisí s rozsahem a rozložením provozní doby a také s délkou výpůjční lhůty – čím delší provozní doba a čím kratší výpůjční lhůta (např. u bestsellerů, časopisů, CD), tím vyšší může být obrat fondu. Tyto odlišnosti je nutno vzít v úvahu při posuzování hodnoty obratu knihovního fondu.

Stupeň aktivace knihovního fondu

Hodnota aktivace knihovního fondu se uvádí v procentech. Poskytuje informaci o tom, jak vysoká je aktivní část knihovního fondu, tedy kolik procent knihovních jednotek během jednoho roku bylo alespoň jednou půjčeno, a zda existuje vztah mezi nabídkou a poptávkou.

Vzorec výpočtu indikátoru

stupeň aktivace	=	knihovní jednotky, které byly během roku alespoň jednou půjčeny / celkový objem knihovního fondu x 100
-----------------	---	--

Knihovna má ve volném výběru nejméně 75 % knih.

Hodnocení aktivace knihovního fondu

stupeň aktivace	hodnocení
90 %	optimální hodnota
méně než 90 %	nabídka v některých částech knihovního fondu neodpovídá požadavkům uživatelů, knihovní jednotky, které byly málo nebo nebyly vůbec půjčeny, by měly být vyřazeny
více než 90 %	nabídka odpovídá požadavkům, doporučuje se zvýšit objem přírůstků a celkový objem knihovního fondu

Příklad výpočtu aktivace knihovního fondu

stav fondu k 31. 12.: 3 875 knihovních jednotek
 počet vypůjčených jednotek: 2 916
 hodnota aktivace: $2\,916 / 3\,875 \times 100 = 75,25 \%$

Článek 11. Revize knihovního fondu

Provozovatel knihovny je povinen provádět dle ustanovení § 16 knihovního zákona revize knihovního fondu. Podrobnosti stanoví vyhláška č. 88/2002 Sb.

Frekvence revizí se odvíjí od rozsahu knihovního fondu. Revizní plán může být stanoven tak, aby ke stejnému datu za dané období byl revidován celý rozsah knihovního fondu, nebo může být v daném období zvolena etapová revize.

revize fondu	knihovní fond (v knihovních jednotkách)
1x za 5 let	do 100 000 k. j.
1x za 10 let	100 001–200 000 k. j.
1x za 15 let	200 001–1 000 000 k. j.
postupně (= ročně 5 % z celkového počtu knihovních dokumentů)	1 000 000–3 000 000 k. j.

Článek 12. Právní předpisy a doporučení

Standard vychází zejména z těchto mezinárodních i národních legislativních dokumentů a doporučení:

- Zákon č. 257/2001 Sb., o knihovnách a podmínkách provozování veřejných knihovnických a informačních služeb (knihovní zákon), v platném znění,
- Vyhláška č. 88/2002 Sb., k provedení zákona č. 257/2001 Sb., o knihovnách a podmínkách provozování veřejných knihovnických a informačních služeb (knihovní zákon),
- Listina základních práv a svobod (publikována pod č. 2/1993 Sb.),
- Manifest IFLA/UNESCO o veřejných knihovnách,
- Služby veřejných knihoven – Směrnice IFLA/UNESCO,
- Směrnice IFLA pro služby dětských knihoven,
- Směrnice IFLA pro služby knihoven mládeži,
- Standard VKIS (Metodický pokyn Ministerstva kultury k vymezení standardu veřejných knihovnických a informačních služeb poskytovaných knihovnami zřizovanými a/nebo provozovanými obcemi a kraji na území České republiky),
- Služby knihoven knihovnám (Metodický pokyn Ministerstva kultury k zajištění výkonu regionálních funkcí knihoven a jejich koordinaci na území České republiky).

*V Praze dne 23. 8. 2017
Mgr. Blanka Skučková*

vedoucí oddělení literatury a knihoven

Seznam doporučených zdrojů pro doplňování knihovního fondu (výběr)

Co číst dětem aneb Zlaté knižní tituly

Knihy vybrané na základě doporučení dětí, rodičů, knihovníků a učitelů: <http://celeceskoctededtem.cz/pro-rodice/zlate-tituly>

IBBY – česká sekce Knihy pro děti

Zlatá stuha je celostátní ocenění v oblasti knižní tvorby pro děti a mládež v České republice: <http://www.ibby.cz/>

2x101 knih pro děti a mládež

MANDYS, Pavel a kol. *2 x 101 knih pro děti a mládež: nejlepší a nejvlivnější knihy*. 1. vyd. V Praze: Albatros, 2013. 430 s. ISBN 978-80-00-03336-5.

Nejlepší knihy dětem

Projekt Komise pro dětskou knihu Svazu českých knihkupců a nakladatelů a České sekce IBBY, v němž každoročně doporučují nové české knihy pro děti a mládež. Katalog slouží pro orientaci knihkupců, knihoven, škol, rodičů i širší veřejnosti: <http://www.nejlepsiknihydetem.cz/>

Kánon západní literatury

BLOOM, Harold. *Kánon západní literatury: knihy, které prošly zkouškou věků* [online]. Praha: Prostor, 2000 [cit. 2017-03-13]. Obzor. ISBN 80-7260-013-3. Dostupné z: <http://kramerius4.nkp.cz/search/handle/uuid:fdaadc60-f77e-11e3-b4ad-005056827e51>

Encyklopedie světové literatury 20. století

UNGAR, Frederick a Lina MAINIERO. *Encyclopedia of world literature in the 20th Century: in four volumes*. (1971–1984, 4 obsáhlé svazky).

Spisovatelé střední a východní Evropy 21. století

Dictionary of Literary Biography, Volume 353: Twenty-First-Century, Central and Eastern European Writers (2010).

Nobelova cena za literaturu

https://cs.wikipedia.org/wiki/Nobelova_cena_za_literaturu

Magnesia litera

Cílem je propagovat kvalitní literaturu a dobré knihy. A to bez omezení a bez ohledu na žánry: www.magnesia-litera.cz

100 knih, které si musíte přečíst před smrtí

<https://www.goodreads.com/shelf/show/100-books-to-read-before-you-die>

Nejlepší knihy roku 2016

<http://www.iliteratura.cz/Clanek/37445/nejlepsi-knihy-roku-2016>

Úspěšné knihy roku 2015

<https://www.goodreads.com/shelf/show/2015>

Nejlepší čtení roku ...

<http://www.databazeknih.cz/seznamy/nejlepsi-cteni-za-rok-2014-2132>

Knihy, které si musí každý přečíst

<http://www.databazeknih.cz/seznamy/30-nej-geniu-klasicke-literatury-a-jejich-top-dila-very-best-of-115>

Zahraniční literární soutěže a ceny

<http://ipk.nkp.cz/odborne-cinnosti/ctenarstvi-1/litSoutezeZahr.htm>

Literatura

Akvizice knihovny: konference pro zasílání nabídek vyřazených knih. *Konference Akvizice* [online]. [cit. 2016-03-31]. Dostupné z: <https://andrea.vc.cvut.cz/cgi-bin/mailman/listinfo/akvizice>

Celé Česko čte dětem. *Co číst dětem aneb zlaté knižní tituly* [online]. 2014 [cit. 2016-03-31]. Dostupné z: <http://celeceskocdetem.cz/pro-rodice/zlate-tituly>

Česká knihovna 2016 [online]. Moravská zemská knihovna [cit. 2016-05-04]. Dostupné z: <https://www.mzk.cz/pro-knihovny/ceska-knihovna>

ČESKO. Usnesení předsednictva České národní rady ze dne 16. prosince 1992 o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky. In: *Sbírka zákonů České republiky*. Praha: Ministerstvo vnitra, 1993, částka 1, s. 17–23. Dostupné také z: <http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/ViewFile.aspx?type=c&id=5989>

ČESKO. Vyhláška č. 88/2002 Sb. Ministerstva kultury k provedení zákona č. 257/2001 Sb., o knihovnách a podmínkách provozování veřejných knihovnických a informačních služeb. In: *Sbírka zákonů České republiky*. 2002, částka 39. Dostupné také z: http://ipk.nkp.cz/legislativa/01_LegPod/knihovni-zakon-257-2001-sb.-a-navazne-provade-ci-prepisy/Zakon257Vyh1.htm

ČESKO. Zákon č. 128/2000 Sb. ze dne 12. dubna 2000 o obcích (obecní zřízení). In: *Sbírka zákonů České republiky*. Praha: Ministerstvo vnitra, 2000, částka 38, s. 1737–1764. Dostupné také z: <http://ftp.aspi.cz/opispdf/2000/038-2000.pdf>

ČESKO. Zákon č. 257 ze dne 29. června 2001 o knihovnách a podmínkách provozování veřejných knihovnických a informačních služeb (knihovní zákon) [online]. Praha: Národní knihovna ČR, 2001 [cit. 2017-06-02]. Dostupné z: http://ipk.nkp.cz/legislativa/01_LegPod/knihovni-zakon-257-2001-sb.-a-navazne-provade-ci-prepisy/Zakon257.htm

IBBY Czech Republic. 2013 – *Zlatá stuha, výsledky* [online]. 2013 [cit. 2016-03-31]. Dostupné z: <http://www.ibby.cz/index.php/zlata-stuha-historie/88-2013-zlata-stuha-nominace>

IBBY Czech Republic. 2015 – *Zlatá stuha, výsledky* [online]. 2015 [cit. 2016-03-31]. Dostupné z: <http://www.ibby.cz/index.php/zlata-stuha-historie/116-zlata-stuha-2015-vitezove>

IFLA/UNESCO Public Library Manifesto 1994 [pdf]. IFLA, 1994. [cit. 2017-06-02] Dostupné z: <https://www.ifla.org/files/assets/public-libraries/publications/PL-manifesto/pl-manifesto-cs.pdf>

Informace pro knihovny. *Manifest UNESCO o veřejných knihovnách* [online]. Praha, Národní knihovna ČR – Knihovnický institut [cit. 2017-06-02]. Dostupné z: http://ipk.nkp.cz/legislativa/mezinarodni-doporuceni/Manifest_UNESCO.htm

Kniha do vlaku: projekt Městské knihovny Mikulov a ČD [online]. 2014 [cit. 2016-03-31]. Dostupné z: <http://www.skipcr.cz/akce-a-projekty/propagace-cetby-a-knihoven/kniha-do-vlaku-projekt-mestske-knihovny-mikulov-a-cd-1>

Knihobudka. *Knihobudka: měníme vyřazené telefonní budky na veřejné knihovny* [online]. [cit. 2016-03-31]. Dostupné z: <http://www.knihobudka.cz/>

KOONTZ, Christie a Barbara GUBBIN. *Služby veřejných knihoven: směrnice IFLA* [online]. 2., zcela přeprac. vyd. Praha: Národní knihovna České republiky – Knihovnický institut, 2012 [cit. 2017-06-02]. ISBN 978-80-7050-612-7. Dostupné z: ipk.nkp.cz/docs/IFLA/sluzby-verejnych-knihoven-smernice-ifla-.pdf

Metodické pokyny pro meziknihovní služby v České republice. *Národní knihovna České republiky* [online]. Praha [cit. 2016-07-14]. Dostupné z: <https://www.nkp.cz/sluzby/mvs-metpokyny>

Metodický pokyn Ministerstva kultury k zajištění výkonu regionálních funkcí knihoven a jejich koordinaci na území České republiky [pdf]. [cit. 2016-03-31]. Dostupné z: http://ipk.nkp.cz/docs/RF/Metodicky_pokyn_RF_2014.pdf

RICHTER, Vít. Co se půjčovalo ve veřejných knihovnách v roce 2013 [online]. *Čtenář*. 2014, 66 (12). ISSN 1805-4064. Dostupné z: <http://ctenar.svkk1.cz/clanky/2014-roc-66/12-2014/co-se-pujcovalo-ve-verejnych-knihovnach-v-roce-2013-136-1831.htm>

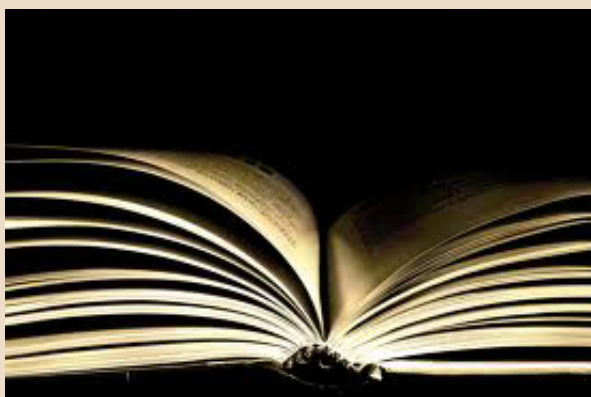
Služby knihoven knihovnám: krajské programy regionálních funkcí na podporu knihoven. Praha: Národní knihovna České republiky – Knihovnický institut, 2014. 14 s. ISBN 978-80-7050-635-6.

Smernica IFLA pre knižničné služby pre mládež [pdf]. Spolok slovenských knihovníkov, 2010 [cit. 2016-03-31]. Dostupné z: http://www.infolib.sk/files/Novy_portal_infolib_subory/dokumenty_ifla/smernica-ifla-kniznicne-sluzby-mladez_sk.pdf

Smernica IFLA pre služby detských knižníc [pdf]. Spolok slovenských knihovníkov, 2010 [cit. 2016-03-31]. Dostupné z: http://www.infolib.sk/files/Novy_portal_infolib_subory/dokumenty_ifla/smernica-ifla-sluzby-detskych-kniznic_sk.pdf

Standard pro dobrou knihovnu: metodický pokyn Ministerstva kultury k vymezení standardu veřejných knihovnických a informačních služeb poskytovaných knihovnami zřizovanými a/nebo provozovanými obcemi a kraji na území České republiky. Praha: Národní knihovna České republiky – Knihovnický institut, 2012, 11 s. ISBN 978-80-7050-616-5. Dostupné z: http://ipk.nkp.cz/docs/Standard_pro_dobrou_knihovnu.pdf

Zpráva o českém knižním trhu 2014/2015 [online]. Praha: Svaz českých knihkupců a nakladatelů, 2015 [cit. 2016-03-31]. ISBN 978-80-905680-4-4. Dostupné z: www.sckn.cz/content/zpravy/file-1159.pdf

Standard pro dobrý knihovní fond

Metodický pokyn Ministerstva kultury k vymezení standardu doplňování a aktualizace knihovního fondu pro knihovny zřizované a/nebo provozované obcemi na území České republiky

Vydala Národní knihovna České republiky – Knihovnický institut

Vychází s podporou Ministerstva kultury ČR

1. vydání

Praha 2017

Návrh obálky, grafická úprava a sazba Vojtěch Křesala

Tisk: Tiskárna Libertas a. s.

Distribuce: Národní knihovna České republiky – Knihovnický institut

Klementinum 190, Praha 1, 110 00

e-mail: vit.richter@nkp.cz

Neprodejné